

no teorijo, ki ji avtorica ostaja zavezana tudi v novejših delih, niso najbolj prepričljivi in lahko učinkujejo tudi kot produkcije kontradiktornosti države-nacije. Med nekaterimi drugimi idejami z večjim političnim potencialom, s katerimi poskuša teoretizirati nove modalite deteritorializiranega državljanstva, pa velja izpostaviti poskus diskurzivnega predruženja človekovih pravic kot alternative aktualnemu ujetju pravic v nacionalne meje. Tu prevzame idejo, ki jo je ubesedil Habermas, o komunikativni reformulaciji prava in človekovih pravic iz aktualnega zaprtega sistema v politiko, po kateri bodo naslovniki pravic nastopali tudi kot njihovi avtorji. V dopolnilo avtorica izpostavi fenomen demokratskih iteracij (*democratic iterations*), ki jih, skupaj z javnim razpravljanjem in angažiranjem v delovanju, vidi kot možnosti mišljenja in delovanja onkraj mej države-nacije.

Peter SEKLOČA

Mike Wayne

Marxism and Media Studies: Key Concepts and Contemporary Trends

Pluto Press, London 2003, str. 289,
\$ 23.95 (ISBN 0-7453-1913-0)

Ko način produkcije vzpostavljajo družbena razmerja – v sodobnosti gre za kapitalistično produkcijo, ki se je poslužuje tudi medijska industrija – nas ne preseneča, da produkti odražajo interese kapitala. Kulturna industrija zaradi narave svojih produktov, ki skozi trošenje pridobivajo lastnosti kulturnih in javnih dobrin, temeljito posega v samorefleksijo celotne družbe. Mike Wayne

v svojem delu totalnost družbene realnosti razbira iz konkretnih manifestacij empirično razvidnih družbenih odnosov, ki jih mediji kot producenti ekonomske vrednosti vzpostavljajo in obenem kot producenti idej in vrednot tudi utemeljujejo.

Avtor s pomočjo del Adorna, Habermasa, Jamesona, Lukacsa, Gramscija in seveda Marxa uporabi ključne koncepte marksizma pri analizi medijev in kulturnih trendov sodobne družbe. Pri tem s koncepti družbeni razred, način produkcije, kulturna industrija, država, baza in nadstavba, ideologija in blagovni fetišizem poskuša osvetliti proizvodnjo simbolnih vsebin, ki se po Waynovem mnenju ne more izogniti temeljnemu nasprotju kapitalističnega načina produkcije. Koncepti so izpopolnjeni in modificirani v luči vedno spreminjajočega se načina razvoja družbe, ki ga Manuel Castells v sodobnosti označi kot »informativizem« (angl. *informationalism*), Wayne pa ga dodatno umesti v kapitalistični način produkcije. S tem se proizvodnja, procesiranje in distribucija simbolnih vsebin reši tehnološkega determinizma, ki mu zagovorniki postfordističnih in visokotehnoloških metod proizvodnje tako zelo težko uidejo ravno zaradi tega, ker v tehnologiji vidi-jo sile, ki naj bi dokončno opravile z vedno ponavljajočimi se krizami kapitalizma. Avtor analizo glavnih nasprotij med delom in kapitalom utemeljuje na primerih filmov (*Bladerunner*), televizijskih resničnostnih oddaj (*Big Brother*), na dokumentarjih, na položaju delavk in delavcev v računalniški in medijski industriji, medijskih korporacijah in na trendih, ki se ne morejo izviti cikličnemu nihanju ekspanzije in recesije (globalne) ekonomije.

Razred kot družbena in ekonomska

pozicija je osrednji koncept marksizma, zato ga avtor uporabi za izhodišče svojega raziskovanja. Razred je integralno povezan z delom in proizvodnjo, čemur pa sodobna potrošniška družba ne namenja večje pozornosti, zato skozi menjalna razmerja skrepeni tudi ustvarjalno delo. Po Waynovem mnenju profesionalne medijske delavke in delavci zavzamejo kontradiktorno pozicijo srednjega razreda, ki je razpet med delavski razred in kapitaliste. Igralke in igralci, novinarki in novinarji, pisateljice in pisatelji idr. so na temelju svoje pozicije »belih ovratnikov« obravnavani kot relativno avtonomni pri svojem delu, saj se jim v proizvodnem procesu simbolnih vsebin dopušča določena ustvarjalna in intelektualna svoboda. Zato tudi imajo osrednje mesto pri razvoju in distribuciji idej ter podob realnosti. Poleg tega so zaradi kompetenc pri osmišljanju sveta in usposobljenosti za intelektualno delo v produkcijski proces vključeni tudi kot koordinatorji človeških, logističnih, tehnoloških in kulturnih faktorjev, ki omogočajo in pospešujejo krožno gibanje kapitala, ugotavlja avtor. Medtem ko je kontrola kapitala nad intelektualno delovno silo deloma razrahljana, pa so reprodukcija, distribucija in prihodki popolnoma vključeni v strukture nadzorovanja, poudarja Wayne.

»Kulturalizacija« (angl. culturalisation) medijskih vsebin razgalja temeljna nasprotja med delom in kapitalom ter tudi med kapitalom in potrošnjo. Ko kroženje kapitala postaja vedno bolj odvisno od produkcije idej in informacij, je odprtje komunikacijskih kanalov in svobodna izmenjava idej osrednja zahteva za konkurenčnost na trgu, kar pa ni skladno s hierarhično, zasebno in tekmovalno naravo kapitalističnega na-

čina proizvodnje. Antagonizem med intelektualkami in intelektualci, delavkami in delavci v kulturi, profesionalnimi medijskimi delavci na eni ter lastniki kapitala na drugi strani, se izkristalizira ravno na zahtevah po svobodnem komuniciranju, ki teži k modificiranju partikularnih interesov k skupnemu dobremu, kar Wayneovi perpektivi dodaja optimističen pečat. Primer je lahko računalniška industrija in zavzemanje za programje z odprto kodo. Velja pa se vprašati, zakaj tukaj večja pozornost ni namenjena tistim medijskim delavkam in delavcem, ki nikakor niso predstavniki »belih ovratnikov«, temveč svoje delo prodajajo za kar najnižje, na trgu dela določene cene. Snemalce, odrske tehnike, montažerje idr. je namreč dokaj težko umestiti v tisti novi srednji razred, ki po Bordieuju legitimira postmoderne življenjske stile potrošniške družbe.

Zaradi same pozicije medijev kot vzdrževalcev družbene realnosti, v kateri je obstoječe produkcijske odnose kljub antagonizmom potrebno prikazati kot najboljše in edino možne, avtor fokus analize premakne tudi na področje reguliranja kaotičnih in spopadajočih se sil kapitalističnega načina produkcije, torej na državo, državno regulacijo in na – s strani države ustanovljene – javne medije. Mnogokrat so javni mediji obravnavani kot da poskušajo služiti interesom, ki niso kompatibilni z interesi kapitala. Mike Wayne gre v preteklost, v dvajseta in trideseta leta dvajsetega stoletja, ter pokaže na politični in ekonomski kontekst, za katerega je značilna visoka stopnja intervencije države, javni mediji pa so se razvili ravno po teh smernicah, ki so bile postavljene za služenje kapitalističnemu razredu. Navidezno se država vede neodvisno nasproti posameznim agen-

tom kapitala, vendar ne z namenom, da bi služila skupnemu dobremu, temveč, da lahko vzpostavi sistem regulacije, ki bo preprečil, da bi notranja nasprotja kapital popolnoma spravila na kolena. Navidezni izstop iz gospodarstva tako omogoča nadzorovanje tekmovanja za udejanjenje parcialnih interesov velikega kapitala, prav tako pa postavitve pravnih okvirov tekmovanja. Na področju javnih medijev se ta pozicija kaže v zagotavljanju visoke stopnje družbenega konsenza pri ocenjevanju ustreznosti trenutne družbene ureditve in v državni samopromociji. Če posamezne države še nekoliko poskušajo regulirati domači medijski trg in ga odvrniti od trenda k monopolizaciji, jim v transnacionalni ekonomiji to spodleti oziroma za to niti nimajo moči, saj so tudi same vpete v hierarhično strukturo držav, multinacionalnih in mednarodnih organizacij, kot so WTO, Svetovna banka idr. Največ kar lahko storijo je, da poskušajo za svoje kliente pripraviti najugodnejši izhodiščni položaj za pridobivanje globalnega tržnega deleža, osvobljivega le z ekonomijo obsega, kar v končni fazi vodi k pojavu oligopolov in monopolov, pojasnjuje Wayne. Vendar pa je tudi na nacionalnem nivoju viden trend h komercializaciji medijskega prostora, v katerem je državna regulativa medijev dopuščena samo še z namenom legitimacije njene politike.

Bralcu taka pozicija odpira vprašanje, koliko je javna razprava, torej razprava, ki naj bi bila egalitarna, vsem dostopna in argumentirana, sploh še mogoča. V družbi, kjer je koncentracija ekonomske in politične moči pogoj javnega delovanja, se javna sfera vedno kaže v dvojni luči: ohranja fantazmo služenja javnemu interesu in razkrivanja vzvodov moči, hkrati pa že zaradi svoje

umeščenosti v družbo, kjer prevladuje »javnost« lastnikov, izkazuje omejen domet razprave. Kritična sporočila seveda kdaj tudi predrejo meglo medijskih spektaklov, vendar le takrat, ko so nasprotja med kapitalom in delom – oziroma med produkcijskimi odnosi – zadoosti pereča. Kar pa ne pomeni, da je sistem (javnih) medijev in/ali pa koncept javnosti, ki je vpet med ekonomski in politični sistem kapitalistične države in globalnega reda, že sam po sebi naravnano tako, da bi omogočal kritiko družbenih odnosov. To se zgodi mimo sistema, sistemu navkljub, ocenjuje Wayne.

Zadnji del knjige je zato posvečen vprašanju dokumentiranja družbene realnosti in informiranja občinstva. Avtor se sprašuje, s katerih pozicij lahko razumemo realnost, če pa je vsaka objektivnost, če že ne zlagana, pa zagotovo nemogoča. Wayne z namenom izčiščenja pozicij v kritično razpravo o tem vprašanju vključi marksizem na eni in Habermasa na drugi strani. Slednji skozi intersubjektivnost in kvalitativne načine komuniciranja išče pot do medsebojnega prepoznanja udeležencev razprave, v kateri je vsem priznan enak temelj, iz katerega izhajajo racionalnost, interesi in njihove pravice. Avtor zavzame radikalnejšo pozicijo in zavrne Habermasovo razumevanje komuniciranja na temelju »kako« komunicirati, izpostavi pa dimenzijo »subjekt – objekt«, v katerem ima osrednje mesto vsebina komuniciranja. Z drugimi besedami, Wayne ne sprejme razlage, da so interesi kakor koli primerljivi in pomirljivi: interesi nekaterih (delavk in delavcev) so posledica zasedanja nižjih nivojev v kapitalističnem načinu produkcije, v katerem dominirajo (in ga vzpostavljajo) interesi kapitalistov, ki so na višjih nivojih. Tukaj ni mogoče najti neke vsem sprejemljive

pozicije, s katere naj bo družba razumljena. Obstajajo le pozicije izkoriščanih in izkoriščevalcev, kar delavski razred postavlja za nosilca sprememb na temelju njegovega položaja v družbeni strukturi. Ta položaj zaradi določene razredne pozicije delavskim zahtevam sicer ne podeljuje univerzalne veljavnosti, vendar pa delavski razred lahko zahteva priznanje svoje univerzalne potencialnosti, ki je utemeljena na obstoju objektivnih družbenih pogojev za osvoboditev izpod jarma izkoriščanja, dokazuje Wayne.

Avtor seže še na mnoga področja medijske produkcije, vse z namenom, da bi kar najbolj jedrnato predstavil uporabnost temeljnih konceptov marksizma v medijskih študijah. In to mu skozi natančno pojasnjevanje izvora konceptov nedvomno uspeva. Aplikacija na primere še dodatno zbistri bralčev pogled in razumevanje nasprotij, ki zaznamujejo način kapitalistične produkcije simbolnih vsebin, ki smo ji priča tudi v sodobnosti. Knjiga je zato dragocen prispevek in (predvsem) uvod k marksistični analizi medijev in preko njih vzpostavljajočih se družbenih odnosov, vendar pa avtor seže tudi globlje, ko se dotakne temeljnega vprašanja razlikovanja med navideznim in dejanskim v medijski produkciji.

Franc TRČEK

Leszek Kołakowski

Mini predavanja o makszi zadevah

Študentska založba, Knjižna zbirka Claritas, Ljubljana 2004, str. 314, 4.650,00 SIT (ISBN: 961-6446-78-9)

Večina mini esejev o makszi zadevah, ki so predstavljeni v recenzirani zbirki esejev, je bilo izvirno napisanih za televizijsko predstavitev avtorjevih pogledov na številne pomembne plati človekovega bivanja in družbenega delovanja trenutno verjetno nabolj znanega poljskega filozofa, esejista in pisatelja. Eseji so bili v obliki dvanajstminutnih oddaj predstavljeni na poljski televiziji. Sočasno pa jih je tudi enkrat tedensko objavljala *Gazeta Wyborcza*. Naknadno so eseji, zbrani v treh (sezonskih) zbirkah, izšli v poljskem izvirniku še v knjižni obliki. Ob knjižnih izdajah je avtor po lastni presoji dodal še v vsako zbirko po dva, tri eseje, ki so bili prvotno objavljeni drugje ali predstavljeni kot vabljena javna predavanja.

Pred nami je torej zbirka enainštiridesetih esejev, ki se na duhovit, avtorsko značilen način, ukvarjajo dobesedno z večino pomembnejših vprašanj našega bivanja in delovanja. Seveda je nemogoče v kratki recenziji povzeti večino tem, kaj šele duhovitih opazk in ugotovitev, ki nam jih predstavi Kołakowski. Za ponazoritev pa lahko le naštejemo, kako zelo široke tematike se loteva. Tako, ob drugem, v esejih piše o oblasti, slavi, kreposti, kolektivni odgovornosti, nasilju, dolgčasu, Bogu, seksu, rekordih, nevoščljivosti, pogrebih ... Ob tem naštevanju se bralec recenzije gotovo vpraša, kako je mogoče pisati o tako širokem razponu tem, ki sega od temeljnih podstati biti pa vse do profanosti